

HOLBERGS ROM - OG VANVITELLIS

af Gudrun Haastrup & Birger Munk Olsen

Gaspare Vanvitelli, Engelsborg og Engelsbro set fra syd, olie på lærred, 72,4 x125 cm, ca. 1710, oprindeligt i engelsk eje, nu i privatsamling.

Rom i 1715

Fra 1700 til 1721 hed Paven i Rom Clemens XI af slægten Albani. Hans kulturelle interesser var betydelige, mens hans udenrigspolitiske tiltag ikke syntes at have været særlig succesfulde. I modsætning til de foregående paver interesserede han sig for restaurering og forskønnelse af en række oldkirker i Rom, som f. eks. San Clemente, og han iværksatte en istandsættelse af mosaikkerne i Santa Maria in Cosmedin, foran hvilken en plads blev anlagt med fontæne. Ved Ripettahavnen fik pave Clement i 1704 ved arkitekterne Alessandro Specchi og Carlo Fontana bygget et markant kajanlæg i form af et scenisk trappeløb, der i lighed med tilskuerpladser førte ned til Tiberen; det var på samme tid også et praktisk arran-

gement i forbindelse med omladningen af frugt og grønt fra flodbåde til trækvogne og lastdyr.

Foran Pantheon blev der opsat et monument med en mindre obelisk, der gav Piazza della Rotunda sin karakter.

Gaspere Vanvitelli, Vedute af Ripettahavnen. Mål og årstal ikke oplyst. Privatsamling. Rom.

Desuden lod Clemens XI i midterskibet af Laterankirken opstille tolv apostelstatuer, “langt det mest ambitiøse og kostbare skulpturprojekt i 1700-tallets Europa”,¹ og tolv billeder af gammeltestamentlige profeter i ovale rammer over skulpturerne. Det var også pave Clemens, der fik påbegyndt rydningen af området mellem SS.Trinità dei Monti og Piazza di Spagna og som hér planlagde opførelsen af et monumentalt trappeanlæg, den Spanske Trappe; det blev dog hans efterfølger der gennemførte byggeriet, som stod færdigt i 1726. Blandt sine mange andre kulturelle tiltag støttede pave Clemens Accademia di San Luca, det romerske kunstakademi, der blandt sine fremtrædende medlemmer i det tidlige 18. århundrede også talte den hollandske prospektmaler Gaspere Vanvitelli (1652-1736). Han blev

1. Mogens Nykjær, s. 218, der citerer C. M. S. Johns.

optaget i akademiet i 1711 og holdt nogle forelæsninger dér i 1724. Som ung var han blandt de mange kunstnere fra Nederlandene, der rejste til Rom for at se alt det nye, der var blevet bygget i 1600-tallet. Peterskirken blev indviet 1626, og mange af de antikke helligdomme rundt om i Rom var blevet frilagte og restaurerede. De nederlandske malere arbejdede, mødte landsmænd og holdt sammen i kunstnergrupper, og for nogle af dem blev opholdet i Rom livsvarigt.

Gaspare Vanvitelli, der oprindeligt hed Gaspar van Wittel, fra Amersfoort nær Utrecht blev af sin lærere, bl.a. Thomas Jansz van Veenendaal, opfordret til at finde gode motiver i det romerske landskab. Men det var byprospekter og flodmotiver fra Rom, der kom til at interessere ham mere end landskabsmaleriet. Medvirkende til dette var, at han i den første tid i Italien som teknisk tegner fandt arbejde hos en ingeniør, der skulle finde en mulig forbindelse ad Tiberfloden mellem Rom og Perugia. Hér lærte han at optegne og opmåle.

Vanvitelli fik sin debut som maler i Rom i 1672, giftede sig, fik børn, hvoraf ét blev en berømt arkitekt, og bosatte sig i Rom. Kun et par gange foretog han rejser ud i Italien til Napoli og Venezia. Han levede af at være prospekt- eller vedutemaler. Vedutemaleriet er et maleri af et landskab eller bymotiv, gengivet så nøjagtigt som muligt og uden tilsatte fortolkninger, som man finder i Claude Gellée Lorrains (1600-1682) mytiske landskaber og Piranesis (1720-1778) capriccioer.

Vanvitelli havde stor succes med sine vedutemalerier og blev en mester i genren. Hans meget fine og omhyggeligt udarbejdede malerier og tegninger blev i stort tal opkøbt af romerske adelsfamilier som Albani og Colonna, der efterhånden erhvervede sig betydelige samlinger. Også velhavende Romrejsende købte hans malerier som souvenirs, så de blev spredt til mange lande.

Navnlige billeder fra Rom var populære, og det skyldtes ikke mindst Vanvitellis valg af panoramaer, der viste pladser med kirker, antikke bygninger og broer, som spejlede sig i Tiberen. Motiverne var smukke og velkomponerede, og han fandt den helt rigtige vinkel, ligesom perspektiv og størrelsesforhold var korrekte. Han malede det samme motiv igen og igen som gouacher og oliemalerier på lærred. Han dannede skole og fik elever der fortsatte i hans spor. Både Canaletto (1697-1768) og Pannini (1691-1765) står i gæld til ham.

Vanvitellis sikkerhed i at gengive bygninger i Rom i hver detalje gør hans malerier til vigtige vidnesbyrd om, hvordan disse bygninger så ud i begyndelsen af 1700-tallet. Det er fra ham vi kan få den bedste viden om Roms udseende dengang. Hans skitser, hvoraf et stort antal er bevaret, blev i atelieret overført til olie eller akvarel og forsynet med mennesker,

spadserende damer og herrer, gejstlige, soldater, børn, badeliv, hunde og vogne m.m. for at give prospekterne liv. Sådant kunstigt tilført folkeliv var en helt almindelig udsmykkende tilføjelse, der også kendes fra kobberstik. Vi ved altså, hvilket udseende nogle bygninger, ruiner og pladser havde i 1715, og det var det syn der mødte Ludvig Holberg, da han i oktober samme år besøgte Rom for første og eneste gang.

Gaspare Vanvitelli, Vedute af Piazza del Popolo, olie på lærred, 56 x109 cm, 1718, Collezione Intese-Banca Commerciale Italiana.

Holbergs rejse til Rom

Beskrivelsen af Ludvig Holbergs ophold i Rom har vi fra ham selv, men det var først tolv år efter, i slutningen af 1727, at han skrev det første af tre *Levnedsbreve* i en alder af 43 år og med fast lærestol ved Københavns Universitet som professor i latinsk litteratur og Assessor Consistorii. Det er skrevet på latin, mens han ellers havde anvendt dansk: “Poterat etiam forsitan nomen meum quodammodo peregre celebrari, ni scripsissem Danico idiomate, cuius limites angusti adeo sunt, ut in ipsa Dania interdum frustra quæras”²

Hensigten var at gøre sig bemærket i udlandet og finde et europæisk publikum.

2. Kragelund, *Holbergs Levnedsbrev I*, s. 360 (herefter forkortet *KHL I*).

På dette tidspunkt havde Holberg, foruden nogle videnskabelige arbejder m.m., skrevet de fleste af sine komedier og fået dem opført på teatret i Lille Grønnegade. Han havde også forsøgt uden held at afsætte et par dem i Paris. Nu i 1727 ser han tilbage på sine store udenlandsrejser og fortæller, hvad han kan huske, idet han nøje har valgt ud, hvad der skal fortælles.

Det fiktive brev til en ukendt eller en navngiven ikke nærmere kendt person er en velkendt genre, der også indbefatter indflettede citater fra den romerske litteratur. Det gælder også Holbergs levnedsbreve. Genren genfindes f. eks. på fransk, men Holberg foretrak at skrive på latin, som han var mest fortrolig med, og som han på dette tidspunkt bedre kunne slå igennem med. Her var der også mulighed for at bruge det righoldige forråd af latinske citater, som han mestrede om nogen. Plinius' breve er gennemgående en inspirationskilde for Holberg, men også Juvenal- og Cicerocitater forekommer hyppigt.³

Tyngden i *Levnedsbrev I*⁴ er Holbergs forskellige rejser ud i Europa, som hver gang måtte foregå for yderst beskedne midler ("destitutus facultatibus"). Brevet indledes med en kort beskrivelse af de første barndoms- og ungdomsår og afsluttes med Holbergs egne dyder og laster ("De Virtutibus meis loquantur alii... Vitia, qvæ sector, in propatulo sunt."⁵); ind imellem indskydes en udførlig omtale af de satiriske værker og hele tyve komedier.⁶ Det er en berejst og lærd forfatter og professor der her præsenterer sig selv. Nu skal udlandet erobres! I et lille afsnit af dette levnedsbrev fortæller Holberg om sit ophold i Rom.⁷

I 1712 havde Holberg i København opnået at få tildelt en portion af det Rosenkrantzske rejsestipendium til teologiske studier ved udenlandske universiteter til støtte for den evangeliske kirke. Han skulle af sted som et led i sin akademiske karriere, og han valgte at rejse til Paris; det var på dette tidspunkt hans fjerde udenlandsrejse.

3. Se Kragelund, *Ludvig Holberg. Citatkunstneren*, s. 24 ff.

4. *Levnedsbrev I* blev oversat til dansk i 1745 og samme år til tysk, til hollandsk 1766 og til engelsk 1827, men aldrig til fransk eller italiensk. Andet og tredje *Levnedsbrev* skrev Holberg i 1737 og 1743.

5. *KHL I*, s. 354.

6. *KHL I*, s. 218-246.

7. *KHL I*, s. 170-192.

Efter halvandet år i Paris, fra maj 1714 - september 1715, fik den da 31-årige Holberg stor lyst til at supplere sit udlandsophold med at rejse til Rom,⁸ som så mange andre havde gjort før ham: "nova excrucior cupidine regiones a patria remotiores visundi".⁹ Medvirkende til beslutningen har uden tvivl været, at Holberg havde fået oplyst, at rejsen fra Paris til Rom kunne gøres overordentlig billigt, for under 20 rigsdaler. Årstiden var også passende, sommerens plagsomme varme i Italien var forbi, og lykkeligvis kunne han låne sin gamle ven og klassekammerat fra Bergen Mikkel Røgs pas: "Michaël Rög, illustris apud nos sculptor... testimonium non habenti, suum mihi tradiderat amicus & municipalis meus Michael Rög."¹⁰

Således udstyret drog Holberg af sted til Rom, og han var slet ikke uforberedt. Forinden havde han overvejet rejsens fordele og ulemper nøje: For at rejse talte den ubændige trang ("furor") og den ærgerrighed ("vana gloria") som en yngre lærd person bliver drevet af, og imod talte rejsens bevær og farefuldhed og Holbergs skrøbelige helbred. De indledende forberedelser fandt sted i Paris, hvor Holberg på de biblioteker han besøgte (Bibliothèque Mazarine og Bibliothèque Saint-Victor) kunne finde velegnede rejsebøger med illustrationer og gode oplysninger om rejseruter til Rom og ikke mindst om biblioteksforhold i pavebyen. Det var her han blev fortrolig med de nyeste rejseguider som François Deseines *L'Ancienne Rome og Rome moderne* fra 1713 eller Maximilien Missons *Nouveau voyage d'Italie*, der var kommet i anden udgave i 1694.

Af sted kom han i september 1715 og rejste ned gennem Frankrig via flodbåd, diligence og videre med skib fra Marseille til Genua og igen til Roms havneby Civitavecchia. De sidste 60 km gik han til fods og kom således ad Via Aurelia nordvestfra til Rom og ind i byen gennem Porta Cavalleggieri ved Peterskirken.

-
8. For Holbergs ophold i Rom henvises generelt til F.J. Billeskov Jansens kommentarer i *Ludvig Holbergs Memoirer*, s. 294-299.
 9. *KHL I*, s. 132.
 10. *KHL I*, s.130 og 156. Michael Røg (ca. 1679-ca. 1737) var kobberstikker og medaljør; han stak Kongelovens tekst i kobber i 1708 for Frederik IV og fik senere arbejde hos den franske konge Ludvig XV.

Gaspare Vanvitelli, Peterskirken og Vatikanet set fra vest. Olie på lærred. 56,8 x 110 cm, ca. 1713.

Privatsamling.

Holbergs store lyst til at se Rom kan hænge sammen med den interesse, der, ligesom for kunstnerens vedkommende, var blandt lærde og unge adelige for at tage på *le grand tour* rundt i Europa og helt til Rom, ikke kun for at se de antikke steder og ruiner, men også de prægtige nye barokbygninger, som var blevet opført i 1600-tallet i pavernes Rom. En pilgrimsrejse til Rom kunne man ikke kalde det, og slet ikke i Holbergs tilfælde, omend det naturligvis var et must for alle også at have set paven selv.

Også fra andre sider kan Holberg have fået interessen. Som ung i 1708 blev han af eforen for Borchs Kollegium etatsråd Poul Vinding i St. Kannikestræde hyret i til at rejse til Dresden med den 17-årige Andreas Vinding, og efter Tysklandsrejsen var han for en kort tid ansat som hovmester for geheime- og admiralitetsråd F. Gjeddes tre sønner. Begge familier havde flere medlemmer, der havde gjort den obligatoriske dannelsesrejse til universiteter i udlandet. Desuden var der oversekretær i det danske Kancelli Frederik Rostgaard, der havde tilbragt hele syv måneder i Rom (1698-99), og som senere blev adlet.

Holberg havde også tidligere under sit ophold i Oxford (1706-08) kunnet orientere sig om vilkårene for en rejse til Italien og Rom og blevet opmuntret af samtaler og beskuelser af billeder fra det antikke Rom i de hjem han besøgte: "fere die a sociis collegiorum ad pran-

dium & caenam invitatus”¹¹ Holbergs fader Christian Nielsen Holberg havde i sin ungdom som kaptajnløjnant gjort tjeneste i Venedig og senere på Malta, og på turen hjem derfra til fods gennem Italien havde han passeret Rom. Holberg har ikke kendt sin fader. Han døde, da Holberg var halvandet år, men fortællingen om ham må have været nærværende i barndommen.

Gaspere Vanvitelli, Panoramisk vedute med Villa Medici,¹² tempera på papir, 26,5 x 33 cm, 1713, Balellasamlingen, Rom.

Rejsen til Rom fra Paris tog for Holberg omkring ti uger, og det var i begyndelsen af oktober at han gik den sidste strækning af turen til fods. Han var stærkt svækket af feberanfald (måske malaria), og sygdommen kom til at plage ham under hele opholdet i Rom. Den blev bestemmende for, hvor han søgte hen og bevirkede at han ikke forlod Rom i de fem

11. *KHL I*, s. 56.

12. Vanvitellis billede af Villa Medici viser, at bygningen (oprindeligt) havde gråhvide farver. Senere i 1800-tallet afbildes den med gyldne farver, jvnf. Bente Lange, s. 60

måneder han opholdt sig i byen. Den første måned lå han brak af udmattelse i en ikke særlig behagelig pension tæt ved Piazza di Spagna, men så kom der gang i aktiviteterne. Holberg ville studere og iagttage.

Det var de lærde kredse og bibliotekerne han først og fremmest søgte i Rom, og undervejs mødte han kolleger og venner. Der var ingen sproglige barrierer, for fransk havde han på det tidspunkt praktiseret gennem længere tid i Paris, og italiensk havde han taget timer i, da han som ung studerede i København: “in linguis ibi exoticis, Gallica & Italica, instrui me passus sum”.¹³ Engelsk var han fortrolig med efter to års studier i Oxford, og tysk og latin var for Holberg sprog han talte og skrev på lige fod med dansk, hvad han havde lært i latinskolen i Bergen under rektor Søren Lintrups ledelse.

Bibliotekerne

Holberg søgte altså mod bibliotekerne i Rom; dem var der mange af, og de var særdeles gode. Det har han vidst i forvejen, for rejsebøgerne havde givet ham god besked. Der var især tre, det var fristende at besøge: Biblioteca Casanatense, Biblioteket på Roms Universitet La Sapienza, og Biblioteca Vallicelliana ved Chiesa Nuova (Santa Maria in Vallicella). De var alle tre offentlige og tilgængelige for besøgende.¹⁴ Det var oplagt i den romerske vinter at søge mod de mest veludstyrede og de mest komfortable (og varmeste). Biblioteca Casanatense var indrettet over sakristiet til kirken Santa Maria Sopra Minerva. Det tilhørte dominikanerordenen og var ret nyt, en gave fra kardinal Gerolamo Casanate fra Napoli (1620-1702), der havde efterladt sit berømte bibliotek til offentlig benyttelse. Man kan læse en udførlig beskrivelse i Deseines *Rome moderne*:¹⁵

“On l'a mise dans le grand vaisseau qui est au dessus de la sacristie où elle est distribuée dans de grandes armoires à deux étages, qui font un bel effet; & l'on agrandit tous les jours, des fonds que ce généreux Cardinal a laissés pour cet effet & pour la subsistance de deux pères Bibliothécaires avec plusieurs Religieux laïques pour les aider à servir le public, qui y vient étudier tous les jours ouvriers, le matin, & l' apresmidi sur de grands pupitres disposés pour cet effet, avec des bancs pour s'asseoir, pour plus grande commodité... Les Pères Jovanelli &

13. KHL I, s. 26.

14. I guiderne kunne Holberg læse om de mange andre biblioteker, der fandtes i Rom, og om hvad de indeholdt, men det var ikke kunstabliotekerne, som dem der fandtes på Palazzo Barberini eller Palazzo Altieri, der interesserede ham.

15. Bd. I, s. 277.

Minorelli, tous deux Vénétiens, ont à présent la direction de cette belle Bibliothèque & ils sont d'un grand secours, par leur excessive affabilité & bonté, à ceux qui s'adressent à eux pour les guider dans leur lectures & études; outre qu'ils augmentent journellement cette bibliothèque par un choix judicieux des meilleurs livres qui s'impriment par toute l'Europe".

Oplysninger som disse finder vi paralleller til hos Holberg¹⁶ og det tyder på at han flittigt har brugt denne populære guide. Han har måske også senere kunne konsultere et eksemplar i Danmark, da han skrev sine erindringer i slutningen af 1727. I bibliotekets hal stod en smuk marmorstatue af Kardinal Casanate i ærbødig erindring. Her var altså, takket være den gavmilde kardinal, de sidste nye bøger, også de af inkquisitionen forbudte bøger, og disse havde Holbergs største interesse. Han havde i Paris forgæves forsøgt at få fat på Pierre Bayles *Dictionnaire Historique et Critique*, hvis to bind var udkommet i Rotterdam i 1697 og som var en af tidens varme bøger; men heller ikke i Rom lykkedes det Holberg at få lejlighed til at fordybe sig i værket, da der var streng kontrol med udlevering af visse bøger. Han fik dem en enkelt gang ved en fejl udleveret af en uvidende biblioteksassistent, men da bogen jo var på *Index librorum prohibitorum*, blev den hurtigt trukket tilbage, trods Holbergs protester og forsikringer om at han var en kætter, der under alle omstændigheder var fortabt: "palam me professus sim hæreticum, quem librorum prohibitorum lectio deteriore reddere neqviret".¹⁷

Holbergs iver efter at studere dette værk giver han selv et svar på, da han i slutningen af *Levnedsbrev I* skriver at det er menneskets pligt at granske de forbudte bøger og at tvivle om alt: "Credebam officium hominis, persvasiones per successionem a Parentibus traditas ad examen vocare, libros proscriptos evolvere, deque omnibus dubitare", og efter dette Descartes-lignende citat fortsætter han: "hinc avidè conquirebam quicquid erat librorum prohibitorum, e quorum lectione non leves mihi scrupuli nati sunt".¹⁸ Senere anskaffede Holberg sig selv Bayles *Dictionnaire*.

Heller ikke på Roms rige universitetsbibliotek lykkedes det Holberg under sit ophold at få adgang til alle de bøger han ønskede, selvom de forefandtes, "tanquam alter Tantalus in ipsa copia siti & fame torqvebar";¹⁹ men han fandt sig godt til rette på biblioteket i den smukke

16. *KHL I*, s.182 og 184.

17. *KHL I*, s. 184.

18. *KHL I*, s. 358. Som Th. A. Müller udtrykker det i *Den unge Holberg*, s. 192, "Af Bayle lærte Holberg den sokratiske Kunst at tvinge Læseren til Selvtænkning ved at anføre modstridende Anskuelser om den samme Ting".

19. *KHL I*, s.182.

Sala Alessandrina, der udgjorde en del af La Sapienza.²⁰ Selve universitetet søgte han ikke adgang til.

På disse biblioteker fik Holberg gratis udleveret pen, blæk og rent papir (d.v.s. som ikke var beskrevet på bagsiden), hvad der var meget nyttigt for en fattig videnskabsmand. Det blev så i stedet for den nyeste moderne litteratur til grundige studier i de klassiske antikviteter og byens prægtige bygninger, alt det som for de fleste andre rejsende var det primære mål i Rom.

Holberg havde også på dette område forberedt sig grundigt forinden; han læste på bibliotekerne i de sidst udkomne beskrivelser skrevet på italiensk, fransk eller latin og tog fyldige noter ("excerpta"), inden han begav sig ud i byen. Det var ikke blot de gamle, men også de nyeste af Roms seværdigheder der interesserede ham. Når vejret var godt i den vinter, gik han næsten hver dag med noterne i hånden en fuld time ("integra hora") ud blandt Roms ruiner og spredte klippestykker og sled sine fødder ømme og sårfulde.²¹ De gode guidebøger hindrede ham i at fare vild, de var hans ledende fakkell. Han var rundt i Roms søjlehaller, beundrede de prægtige paladser og så de fleste kirker og klostre: "Circumibam omnes urbis porticus, invisi præcipua palatia, lustravi pleraque coenobia ac templa".²²

20. Der er her man kan beundre den originale arkitekt Borrominis kirke Sant'Ivo med det helt unikke snoede tårn. Det skriver Holberg nu ikke noget om. Hos Deseine kunne han læse, at tårnet blev sammenlignet med fyrtårnet i Alexandria, som var et af verdens syv underværker i antikken, ligesom universitetets første offentlige lærestol i følge den italienske historiker, kardinal Baronio (1538-1607) også skulle være oprettet i antikken og beklædt af selveste Quintilian. Man kan i Vor Frelses Kirketårn på Christianshavn se, hvorledes arkitekten Laurits de Thurah lod sig inspirere af tårnet på Sant'Ivo.

21. *KHL I*, s. 184.

22. *KHL I*, s. 186.

Gaspare Vanvitelli, Colosseum, olie på lærred, 23,5 x 20,5 cm, årstal ikke oplyst, Brachetti Peretti samlingen.

På disse vandreture så han naturligvis Pantheon (*La Rotonda*) og Amphitheatrum Vespasiani (*Il Coliseo*), hvor der lå masser af murbrokker efter et jordskælv nogle år forinden, hvorved tre buer var styrtet ned; i denne forbindelse konstaterede han, at navnene på bygningerne ikke var de samme i guidebogen og i det gængse sprogbrug i Rom. Naturligvis var han ofte på Piazza Navona, som han i anden omgang kom til at bo i nærheden af. Her var kirken

Sant'Agnese in Agone blevet bygget færdig og stod nu som baggrund for Berninis springvand med de fire verdensfloder. Det var den smukkeste og mest folkerige plads i Rom med torvedage i løbet af ugen, hvor der solgtes grønt, kød og tøj på hver sin dag. Der var også folkeunderholdning på pladsen i form af improvisationskomedier og prædikener. Piazza Navona nævnes ikke i *Levnedsbrev I*, men senere, i en af epistlerne, hvor Holberg fortæller om fromhed, hedder det: "Udi samme Stad [Rom] er en stor Plads, kalden *Piazza Navona*, hvor alle slags lystige Spectacler blive forstillede under aaben Himmel."²³

Især har Holberg interesseret sig for at finde den antikke *Porta Trigemina*, som han omtaler som Horatiernes trefløjede port. Han fortæller at han brugte en hel måned på at lede efter den og mente til sidst at have fundet dens ruiner takket være de nyttige guidebøger. Når Holberg interesserede sig så meget for denne port, skyldtes det måske at han få år forinden i 1711 i afsnittet om Roms historie i sin *Introduction til de Europæiske Rigers Historier* udføreligt havde beskrevet kampen mellem Horatier og Curiater²⁴ med udgangspunkt i Livius' *Ab Urbe condita* (I,25). Den port har han villet se med egne øjne. Og Holberg kunne på samtids kort i guidebøgerne se portens beliggenhed, og deraf, må vi gå ud fra, har han fundet nogle ruiner i området som kunne passe.²⁵

23. *Epistel* 263, bd. III, s. 281. Se også nedenfor.

24. *Samlede Skrifter I*, s. 29 (kap.II, 41).

25. Man kender ikke i dag til den nøjagtige beliggenhed af *Porta Trigemina* og sætter den slet ikke i forbindelse med Horatiernes og Curiaternes kamp, men i rejsebøgerne anbringes den f. eks. på *Forum Holitorium* tæt på *Pons Sublicius*, jvnf. Deseine, *L'Ancienne Rome*, bd. I, efter kortet s.134.

Gaspare Vanvitelli, Vedute af Campovaccino (Forum Romanum), olie på lærred, 39,3 x 69,8 cm, 1723, Laura Biagiotti samlingen.

Musik og prædiken i Rom

Det tredje bibliotek, som Holberg må have besøgt, lå over Filippo Neris Oratorium. Dette var en nyopført barokbygning, som den originale arkitekt Francesco Borromini havde opført. Det var også ham der havde bygget Universitetskirken Sant'Ivo med det snoede tårn og været medvirkende ved opførelsen af facaden på Sant'Agnese in Agone på Piazza Navona. Ved siden af Oratoriet lå kirken Santa Maria Vallicelli (kaldet Chiesa Nuova), som Holberg ofte kom i. Den bød på meget af interesse for udlændinge, og de mødte op i stort tal. Der var hver dag lærde prædikener på et smukt og tydeligt italiensk, som udlændingene kunne lære meget af, og så var der åbent til langt ud på aftenen. Desuden kunne kirken rumme mange mennesker, der var bænke at sidde på, den var veloplyst, og dertil var der glimrende koncerter; alle prædikener endte med en motet. Grundlæggeren af denne kirkeorden, Oratorianerne, var den katolske reformator Filippo Neri (1515-1596), der senere i 1622 blev helgenkåret. Musik spillede en stor rolle i Filippo Neris lære, der var præget af den opfattelse, at sjælen vindes ved skøn tale og skøn musik. Det fortælles om ham, at han havde hørt englensyngere. Hans

oratorium og kirke fik umådelig betydning under modreformationen, idet mange blev tiltrukket af denne orden, og stedet blev et center for omvendelse.²⁶

Det må også have været en udfordring for Holberg at opholde sig i denne kreds, han har søgt til biblioteket og er blevet fascineret af miljøet. Han elskede musik (spillede selv fløjte og violin) og gik efter kirkemusik i Rom, hvor det var muligt: “Ornatus coeterorum templorum ac symphonix curiositati tam oculorum quam aurium abunde satisfecerunt. Maxime vero me affecit Musica Instrumentalis, quam vocali ubiq;”.²⁷ Blandt de mange prædikener Holberg har hørt i Chiesa Nuova, huskede han historien om en Johannes meget tydeligt; han fortæller den i sin helhed som et eksempel på, hvordan præsternes taler kunne indeholde de utroligste overdrivelser; her gælder det Jomfru Marias indgriben for at redde den fromme Johannes fra djævelen efter tre dage på flodens bund. Holberg bemærker at “...cum oratores isti quidvis malle videantur, quam se non ineptos, ac auditores nihil tam credere quam ea, quae non sunt credenda”, en formulering der i formen er helt på højde med prædikanternes retoriske elegance i Chiesa Nuova, og han fortsætter: “Audiebam alia, quae pudet referre, quaeque quo creduntur facilius, eo finguntur impunius.”²⁸

26. Jvnf. Deseine, *Rome moderne*, bd. II, s. 379 ff.: “Cette Eglise [Chiesa Nuova] est une des mieux desservies de Rome. Tous les jours après diné, excepté le Samedi, il y a quatre petits Sermons d'une demi heure chacun faits par autant de Pères de l'Oratoire; où il y a toujours un grand concours de Peuple, & particulièrement d' Etrangers, qui viennent non moins pour apprendre les beaux termes de la langue *Italienne* qu'ils prononcent dans toute sa pureté, que pour entendre le dévot sujet de leur Saints discours, qui est toujours tiré de l'Evangile courant, accompagné de la meilleur morale des Pères; & le tout se termine par un motet en musique... Il y a des bancs pour s'asseoir plus de deux mille personnes & et l'Oratoire est fort éclairé”.

27. *KHL I*, s. 190.

28. *KHL I*, s. 186 og 190.

Gaspare Vanvitelli, Vedute af kirken SS. Trinità dei Monti, tempera på papir, 26,5 x 33 cm, 1713, privatsamling.

Holbergs dagligdag

I den første måned boede Holberg i en pension i kvarteret ved Piazza di Spagna ved foden af Monte Pincio og ikke langt fra kirken SS. Trinità dei Monti. Bag denne lå et større kloster, der tilhørte *i frati minimi*, de små franciskanere, og i munkenes apotek kunne man få hjælp i form af medicin og gode råd mod sygdomme. Det har Holberg kunnet læse om hos Deseine: “L’Apoticaiererie mérite aussi d’être vue pour sa propreté & pour l’abondance des droques & médicaments qu’elle contient, tant pour le service de la maison, que pour le soulagement du peuple, & particulièrement des pauvres, ausquels on en distribu[e]... quantité pour l’amour de Dieu.”²⁹

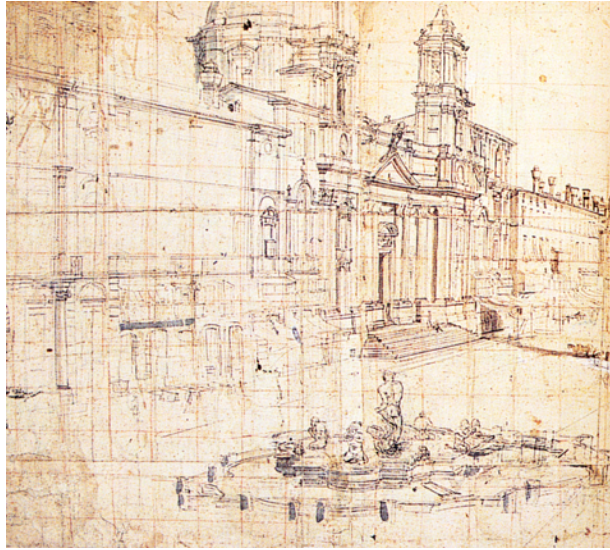
29. *Rome moderne*, bd. I, s. 91.

Det var således uden omkostninger at konsultere apoteket med de kloge munke, og herhen søgte Holberg i den første måned han opholdt sig i Rom for at få et middel mod feberen, som ikke ville slippe ham. Men desværre hjalp hverken piller eller pulver, så han gik over til “sola continentia” som bedste middel.

I november flyttede han til et billigere og bedre logi bag Piazza Navona i via Cappellari, hvor værten ovenikøbet tilbød at købe dagligt ind. Så Holberg anskaffede sig køgegrej, som andre logerende, og lavede selv mad til to daglige måltider. Af kød og grøntsager lavede han italiensk suppe “menestra”. Holberg skildrer sig selv som en habil kok, en praktisk mand der under visse nødvendige vilkår naturligvis er i stand til at lære, hvor lang tid, dvs. hvor mange Ave Mariaer der skal fremsiges for at koge et æg, og hvordan man undgår at grøden koger over. Lejerne ved siden af i albergo'en var et par adelige herrer fra Napoli, der også selv lavede mad, så ved spisetid var der to gryder der gav lyd fra sig, Holbergs lille var diskanten og naboernes store bassen.

Gaspare Vanvitelli, Vedute af Piazza Navona, olie på lærred, 96,5 x 216 cm, 1699, Samling Carmen Thyssen-Bornemisza, Madrid.

Gaspere Vanvitelli, Udsnit af Piazza Navona, tegning. Mål og årstal ikke angivet, Biblioteca Nazionale, Rom.

Rom var, trods sine mange indbyggere (ca. 200.000), ifølge Holberg en stille by, undtagen på religiøse festdage, ved paveskift og i tiden lige efter jul, hvor forskellige grupper af gøglere slog sig ned, en af dem i det hus, hvor Holberg boede. De opførte stykker på gaden og på pladser som Piazza Navona og spillede igen og igen de samme stykker i januar og februar op til fastetiden til stor begejstring for Romerne. Der var altid publikum. Paven fandt ikke optrædningerne forstyrrende og upassende, men for at imødegå kritiske røster fra andre af kirkens mænd, blev der som modspil mulighed for at høre en jesuit prædike i den anden del af Piazza Navona. Så kunne publikum vælge hvem de ville se og høre.³⁰

Holbergs mennesker

Måske skyldtes det Holbergs dårlige helbred, at han bemærkede læger overalt, f. eks. var han opmærksom på lægens rolle blandt optrædende skuespillere i et stykke han så og som mindede ham om Molières *Le médecin malgré lui*, en komedie han udmærket kendte fra

30. Denne historie står i *Epist.* 263, bd. III, s. 241 og er muligvis en vandrehistorie.

opførelsen på teatret i Lille Grønnegade i 1723.³¹ Det var i Rom gruppens leder der havde rollen som læge. Han havde svært ved at komme ud af den og lod sig altid titulere *Sign. Dottore*. En sådan rolle var normalt genkendelig på en sort dragt med bredskygget hat og med et repertoire af klodsede latinske lægeudtryk, som blev afleveret i en rivende og uforståelig ordstrøm. En anden optrådte også i Holbergs nærvær som læge. Det var en skomager, hvis helbredende kur alene bestod i at bevæge læberne, se den syge stift i øjnene og føre hænderne hen over ham.³² Da denne skomager tilmed selv led af en sygdom, kan Holberg ikke holde sig fra tørt at bemærke, at han så passende kunne begynde med at helbrede sig selv.

Gode råd mod sygdommen fik Holberg fra flere sider, værtinden i den første pension mente, at det ville hjælpe hvis han dyrkede elskov og drak vin. Det afstod Holberg helt fra, han drak meget lidt vin ligesom de fleste italienere og franskmænd og helst blandet op med vand; senere i livet fortrak han kun at drikke kaffe.

31. I 1723 skrev Holberg mod Molières lægesatirer: "Alle Doctor-Comoedier ere ogsaa urimelige her i Landet, hvor den medicinske Nation er et fornemme Folk, der aldeles ikke er befænget med de Lyder, som findes hos de smaa omløbende Medici paa endeel andre Steder", se *Anne E. Jensen*, s. 96. I komedierne optræder læger stort set ikke, men i *Peder Paars* hedder det om Jens Bogbinder:

" I Læge-Konsten var han meget lærd og klog,

Jeg veed, om heste-Cuur han skreven har en Bog.

Det er forunderligt: han ey forstoed Latin,

Og dog slig Doctor var, saa klog på Medicin." (Billeskov Jansen, *Værker*, bd II, s.135.)

32. *KHL I*, s.180. En parallel findes i Plinius' breve, hvor vi kan læse om Regulus, der aflægger besøg hos en syg som han behandler således: "componit vultum, intendit oculos, movet labra, agitat digitos, computat" (II, 20,3).

Gaspare Vanvitelli, Vedute af Piazza San Giovanni in Laterano med Scala Santa i baggrunden tv., olie på lærred, 49 x 98 cm, ca. 1715, Colonnasamlingen, Rom.

Paven i Rom

Holberg så pave Clemens XI hele to gange. Denne beskrives som gammel og ikke særlig populær, fordi paveskift gav anledning til mange besøgende og større indtjeningsmuligheder i Rom, og Clemens havde været pave siden 1700.

Holberg har stået som tilskuer ved en pavelig procession, en af de særlige lejligheder, hvor paven bevægede sig uden for Vatikanet i forbindelse med religiøse højtidsdage. Det kan have været ved en af cavalcaderne, hvor paven bæres af sted på sin stol (*sedia*) på vej til gudstjeneste i en bestemt kirke. I rejsebøgerne fandtes kalendere for hele året, der angav hvornår og hvor der fandt processioner sted, og hvilke paven deltog i. Holberg bemærker, at kardinalerne kysser pavens finger, der bærer Peters ring (*annulus Piscatoris*), og som alle

andre knælede også Holberg for paven og modtog hans velsignelse: *Dominus vobiscum*. Det skader ikke at være ærbødig: “Lutheranus eqvidem sum, sed non ex eorum centuriis, qvibus nefas habetur Principem sacra nostris opposita sectantem cultu civili proseqvi”. Men Holberg konstaterer tørt, at det desværre ikke hjalp på hans dårlige helbredstilstand at modtage denne velsignelse: “...ne minimam qvidem qvartanae remissionem exinde sentiebam.”³³ Det var vel også denne elendige tilstand, der fik ham til at finde frem til Lateranet og Scala Santa, hvor han på sine knæ kravlede op ad den hellige trappe, hvad han senere undrer sig over, for det var der ingen der tvang ham til.

Gaspare Vanvitelli, Vedute af Peterspladsen, olie på lærred, 45 x 85 cm, ca. 1715, oprindeligt i Albanisamlingen, nu Kunsthistorisches Museum, Wien.

Holberg har sandsynligvis flere gange besøgt Peterskirken, og det er det allerførste han beskriver, da han træt og syg vakler ind i Rom. Han blev betaget af pragten, af marmorets farver og skønheden i det hele taget: “id, qvod non solum Romæ, sed etiam in tot Orbe maxime spectabile est, oculis statim sistitur.”³⁴ Selv i erindringens lys slår hans egne ord ikke til, og han må gribe til digteren Statius' beskrivelse af et prægtigt byggeri, nemlig Manilius Vopiscus' tiburtinske villa. Statius indleder med : “Quid primum mediumue canam, quo fine

33. *KHL I*, s. 192 og 190.

34. *KHL I*, s. 170.

quiescam?”, og beskriver derpå materialer og farver, “...an picturata lucentia marmora uena mirer”.³⁵ Ud over Peterskirken fortæller Holberg ikke i detaljer om bygningers udseende hverken udvendigt eller indvendigt, og malerier er slet ikke omtalt, til trods for at guidebøgerne giver nøjagtig besked om de prægtigste malerisamlinger i kirker og paladser. Det er tydeligt, at arkitekturen har interesseret Holberg mest, og malerkunsten i ringe grad. Det er dog ikke meget, der overhovedet fortælles om bygninger, og slet ikke noget om de æstetiske indtryk og detaljerne; det ligger uden for Holbergs genre.

Holberg og Vanvitelli

Vanvitelli satte sine malerier i system med henblik på salg, det var det han levede af. Hans motiver var på den måde iscenesat efter tidens smag og blev reproduceret i stort tal. De kan bedst i dag sammenlignes med fotografier eller fine postkort. Vanvitelli var også en praktisk mand, der indrettede sig efter sine muligheder. Hans svigtende syn nødvendiggjorde, at han i sine senere år ikke kunne udvide sit repertoire, så han holdt sig til sine kendte og mest populære motiver, hvis kvalitet til gengæld ikke svigtede, og han nød den største anerkendelse på sit felt i de højeste kredse.

Holberg iscenesatte også sin fortælling: i tilbageblikkets skær vil han fremstå som den bevidste oplysningsmand, der frem for alt i Rom søgte (men ikke altid fik fat i) det nyeste inden for filosofi og historie, en *vir litteratus* og en praktisk og flittig mand, hvad enten det var som en ihærdig vandringsmand i ruinerne, der ville se hvad han havde sat sig for, eller som en grundig iagttager af Roms mirabilier. Han er på godt og ondt fortællingens helt, der i sin beskrivelse både får fremhævet det der lykkedes i løbet af dette ophold, og det der ikke gjorde det. Fortællingen er ikke uden glimt af humor, da den febersyge Holberg af sin første værtinde bliver rådet til at kaste sig over Venus og Bacchus for at blive rask, og da han fortæller historierne om de syngende gryder og om skomagerens kunster. Den lange historie om Johannes sætter fokus på den side af helgendyrkelsen som Holberg ikke havde sympati for, men her får han understreget, at han også i Rom dyrkede en slags teologiske studier, det var jo det han havde fået sit legat for, og at han kom igennem (og hjem) uden at være blevet omvendt.

35. Statius, *Silvae*, I, 3, 34.

Begge kunstnere interesserede sig for mennesker og miljøer. Ikke uden inspiration fra hjemlandets dyrkelse af genremaleriet sætter Vanvitelli i sit atelier små scener ind på sine malerier, der antyder folkelivet på de udvalgte steder, og det med stor koloristisk og dekorativ sans. Holberg rejste hjem med indtryk fra Rom af mennesker, som han senere beskriver for læseren, så de står lyslevende i dag, f. eks. lægen, værtinden, skomageren og de gejstlige, nogle af de typer er der spor af senere i Holbergs digtning.

Holberg omtaler ikke malerier af Vanvitelli, han mødte ham ikke, omend han kunne have passeret ham på gaden (muligheden forelå), men han havde slet ikke midler til eller interesse i at købe veduter fra Rom. De to herrer har imidlertid boet og virket i Rom på samme tid, og at Holberg kunne have været en af de pæne signori, der går på pladsen foran Scala Santa i maleriet af Lateranpladsen fra 1715, kan slet ikke udelukkes.

Bibliografi

Udgaver:

Holberg, Ludvig, *Samlede Skrifter*, bd.I, udg. af Carl S. Petersen. København. 1913.

Holberg, Ludvig, *Værker i tolv Bind*, udg. med ind. og komm. af F. J. Billeskov Jansen, København, 1969-1971.

Holberg, Ludvig, *Epistler*, udg. af F. J. Billeskov Jansen, bd. I-VIII, København, 1944-1954.

Holberg, Ludvig, *Tre Levnedsbreve 1728-1743*, bd. I-III, udg., overs. og komm. af Aage Kragelund, København, 1965. Fra denne udgave er der citeret.

Sekundærlitteratur:

Holberg i Rom er beskrevet af mange fremtrædende forskere bl.a. Vilhelm Andersen, Hans Brix, Christian Elling og Per Krarup, men især af F.J. Billeskov Jansen i nedennævnte værk s. 294-299.

Billeskov Jansen, F. J., *Ludvig Holbergs memoirer*, 2. udg., København, 1963.

Briganti, G., *Gaspar van Wittel*, Milano, 1996.

Deseine, François, *Rome moderne*, bd. I-VI, Leiden, 1713.

Deseine, François, *L'Ancienne Rome*, bd. I-III, Leiden, 1713.

Helk, Vello, *Dansk Norske Studierejser 1661-1813*, bd. I-II, Odense, 1991.

- Jensen, Anne E., *Teatret i Lille Grønnegade 1722-1728*, København, 1972.
- Johns, Christopher M.S., *Papal Art and Cultural Politics*, Cambridge, 1993.
- Kragelund, A., *Ludvig Holberg. Citatkunstneren*, København, 1954.
- Lange, Bente, *Roms Farver*, København, 1993.
- Langslet, L.R., *Den store ensomme*, Oslo, 2001.
- Misson, Maximilien, *Nouveau Voyage d'Italie*, bd. I-II, 2. udg., Haag, 1694.
- Müller, Th. A., *Den unge Ludvig Holberg 1684-1722*, København, 1943.
- Neiiendam, Klaus, 'Roma come ispirazione scenica per Ludvig Holberg', *Analecta Romana Instituti Danici VII*, København, 1974, s. 225-253.
- Nykjær, Mogens, *I pavernes Rom*, København, 2005.

Udstillingskataloger:

- Bowron, E. P. & Rishel, J. J., *Art in Rom in the Eighteenth Century*, Philadelphia, 2000.
- Caspere Vanvitelli e le origini del vedutismo*, Rom, 2002.
- Imago Urbis Romae*, Milano, 2005.